

УДК 39(477+37(477)(092)

НАЦІОНАЛЬНИЙ ОБРАЗ СВІТУ ЗА В. СУХОМЛИНСЬКИМ

Олександр Санівський,

викладач Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

Висвітлено «образ світу» з точки зору філософської традиції, мовознавства, міфології тощо. Проаналізовано педагогічну систему В. Сухомлинського крізь призму національного світобачення. Автором запропоноване власне тлумачення «образ світу», «національний образ світу».

Ключові поняття: В. Сухомлинський, образ світу, національний образ світу, педагогічна система В. Сухомлинського, українознавство.

Deals with the "image of the world" in terms of the philosophical tradition, linguistics, mythology and more. Analyzed the educational system V. Sukhomlynsky the light of the national outlook. Authors offer their own interpretation of "world image", "national image of the world."

Key concepts: V. Sukhomlynsky, the image of the world, national image of the world educational system V. Sukhomlynsky, Ukrainoznavstvo.

Основу світосприйняття – образ світу – кожного народу становить система незмінних архетипів, які відображені у культурних традиціях того чи іншого народу, його художньому самовираженні, релігійних уявленнях, науці тощо.

У філософській традиції образ світу позначається терміном «картина світу». М. Каган у праці «Людська діяльність» виокремлює дві її основні функції: 1) вона генерує та 2) опосередковує собою всі акти людського світосприймання й світоуявлення, що сприяє тісному зв'язку і єдності знання й поведінки людей у колективі [4].

Перш за все слід з'ясувати, що означає термін «образ». Згідно міфологічним уявленням образ це бачений оком «зовнішній вигляд» речі. М. Маковський визначає образ як форму міфотворчого уявлення; біолого-соціальним продуктом, що виникає внаслідок взаємодії вищої нервової діяльності та об'єктивних соціальних умов [6, с. 20].

У «Великому тлумачному словнику української мови» образ має декілька значень: «1. Зовнішній вигляд когось, чого-небудь. 2. Специфічна для літератури і мистецтва конкретно-чуттєва форма відображення дійсності // Тип, узагальнений характер, створений письменником, митцем. 3. Зображення якогось-небудь явища через інше, конкретніше або яскравіше, за допомогою мовного звороту, переносного вживання слова і т. ін.. 4. Те, що вимальовується, постає в чийсь-небудь уяві. 5. Зображення зовнішнього вигляду когось, чого-небудь (про

портрет, фотографію, скульптуру і т. ін.). 6. Відображення у свідомості явищ об'єктивної дійсності» [1, с. 815].

Образ як сплетення душевних процесів, розглядає О. Потебня. Він підкреслює те, що образи мають багато значень є синтезом сприйняття, вони амбівалентні та протилежні за значенням, оскільки складаються з протилежних якостей – безкінечності та визначеності рис [15].

«Введіть дітей в обстановку, де є і яскраві образи, і причинно-наслідкові зв'язки між явищами, де діти захоплюються, переживають почуття подиву перед красою і водночас мислять, аналізують» [13, с. 515]. Педагог наголошував: «Ми прагнемо до того, щоб бачення світу почалося для дітей з тривоги і стурбованості. Нехай навіть перед сном, у ліжку, дитина з болем і гіркотою думає про те, що ось поле жило і – вмерло. Не бійтеся затьмарити дитинство гіркими думками – адже головне те, про що ці гірки думки, тривоги, турботи, хвилювання» [12, с. 430].

Тому одними з найважливіших умінь і навичок, якими повинен оволодіти учень упродовж навчання Василь Олександрович визначив:

1. Уміння спостерігати явища навколишнього світу.
2. Уміння думати – зіставляти, порівнювати, протиставляти, знаходити незрозуміле; вміння дивуватися;
3. Уміння висловлювати думку про те, що учень бачить, спостерігає, робить, думає [12, с. 567].

Потребує окремого розгляду поняття «національний образ світу», яке охоплює усю сферу національного світобачення. С. Смирнов вважає образ світу «тим постійним і ніколи не зникаючим тлом, що випереджає будь-яке чуттєве враження», на основі якого «останнє тільки й може придбати статус складової почуттєвого образу зовнішнього об'єкта» [9].

В. Петухов розглядає уявлення про світ як нераціональну конструкцію, у якій відображено практичну «залученість» людини у світ, пов'язану з реальними умовами її суспільного й індивідуального життя. У певних психічних процесах реальність уявлення світу, на думку дослідника, виступає у зміненому, замаскованому вигляді, як життєве або наукове знання про нього, є фундаментальною умовою психічного життя суб'єкта [8].

Українське слово «світ» етимологічно повзується зі «світлом», «святком», «святістю» [3, с. 196 – 197]. За твердженням В. Личковаха світ «набирає сакральних вимірів і стає об'єктом шанування в усіх своїх вітально-екзистенційних вимірах: Природа, Край, Хутір, Хата, Хліб, Земля. Ці архетипи уособлюються і часто пов'язуються із символічними образами Жінки, Матері, Дому, Саду («дивосаду»)» [5].

Залучати дітей до світу прагнув В. Сухомлинський, стверджуючи, «Людина стала Людиною тому, що побачила глибину блакитного неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої зорі, прозорий серпанок степових просторів, червоний захід сонця перед вітряним днем, тремтіння марева над горизонтом,

сині тіні в заметах березневого снігу, журавлину зграю в голубому небі, відображення сонця в міриадах крапель вранішньої роси, сірі нитки дощу в похмурий день, фіолетову хмарку на кущі бузку, ніжну стеблину й блакитний дзвоник проліска – побачила і, здивована, пішла по землі, творячи нову красу» [13, с. 409]. Таким чином, педагог розпочинав знайомство дітей з національним образом світу, вчив сприймати довкілля, оцінювати її, діяти в ній згідно встановлених норм та зразків поведінки, тобто формувався менталітет вихованців.

В. Сухомлинський писав: «Я прагнув, щоб вихованці не тільки знали, розуміли добро й зло, справедливість і несправедливість, честь і безчестя, а й переживали непримиренність, ненависть до соціального зла, безчестя, несправедливості. ... Дуже важливо, щоб сферою утвердження й вираження чистих, високих моральних почуттів було багате, благородне емоційне життя, особисте ставлення людини до значних соціальних, суспільно-політичних явищ» [11, с. 435].

«У формуванні науково-матеріалістичного світогляду велике значення мають погляди на суспільство. При правильному розумовому й громадянському вихованні в підлітків пробуджується великий інтерес до таких світоглядних питань, як людина і суспільство, особистість і колектив, народи і людство, матеріальне виробництво і духовна культура, боротьба проти зла, справедливості проти несправедливості, честі проти безчестя; соціальний і моральний прогрес в історичному аспекті і в наші дні; ідеал людського щастя...» [11, с. 393].

Отже, педагог прагнув сформувавати в учнів чіткі уявлення про світ, що базуються на духовній і матеріальній культурі нашого народу, розуміння таких понять як «добро» і «зло», «честь» – «безчестя», «справедливість» і «несправедливість». Він прагнув виховати їх небайдужими, свідомими громадянами суспільства.

1. Мова. Аналіз мови дозволяє досить точно виявити культурну специфіку відношень людей до довкілля та представляє внутрішній світ людини, який можна пізнати через стиль мислення.

Взаємовпливи «мова і людина», «мова і культура» стали основою наукових досліджень українських мислителів М. Драгоманова, П. Куліша, О. Потебні, та ін.. Не став виключенням і Василь Олександрович Сухомлинський.

За допомогою рідного слова виховується ціннісне бачення світу, формується національна психологія, характер, світобачення. Без мовної освіти не може бути мови про зв'язок з рідним народом, повноцінне національно-духовне життя та самовияв особистості. В рідному слові з покоління в покоління народ повідав найдорожчий скарб – правду життя, «з дада-прадіда», батькової науки, з матеріної пісні. Педагог писав: «Батьківщина – це твоє рідне слово. Знай, бережи, збагачуй велике духовне надбання свого народу – рідну українську мову. Це – мова великого народу, великої культури» [10, с. 34].

В. Сухомлинський наголошував: «...відточуйте слово. Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник захоплення в дитячих очах. Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу. Говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу. Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити її. Оволодіймо ж цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса» [14, с. 167].

Таким чином В. Сухомлинський втілював у життя твердження П. Мовчана, про зв'язок слова з пам'яттю: «Мова – це весь об'єм нашої народної пам'яті. Людина протистоїть Часові саме в Слові, і бореться з безпам'ятством, з ентропією Словом. Власне, Слово і є Пам'ять. А пам'ять – це життя. ... Мова оживляє Світ, вона фокусує в собі енергію Світу, тому розслаблення чи активізація того чи іншого національного організму відбувається через Слово. Мова – це п'ята ефірна стихія, яка облягає національний простір» [7, с. 162].

На основі наведених вище міркувань пропонуємо своє визначення: *образу світу* – це глобальний образ світу, що складається зі взаємозалежних універсальних понять, є результатом взаємовпливів людини і світу та має загальнолюдський (наднаціональний) характер.

Національний образ світу відображає всю сферу національного світобачення, в основі якого – національні традиції, філософські, естетичні, міфологічні уявлення про світ, буття, комунікативні та поведінкові моделі певного етносу, що репрезентують менталітет народу.

Дослідник національних образів світу Г. Гачев вважає, що в основу подібних досліджень мусить покладатися «цілісність національного життя: і природа, і стихії, і побут, і фольклор, і мова, і образність життя, співвідношення простору й часу (...) – тобто виявляється начебто набір, основний фонд національних цінностей, орієнтирів, символів, архетипів, що й визначає потім склад мислення, Логос народу» [2, с. 87].

Отже, В. Сухомлинський за радянських часів, розробив педагогічну концепцію формування національної картини світу, плекав український дух в українській дитині, виховував відповідальність за інтереси та історичну долю Батьківщини, готовність заради них до самопожертви, вірність вітчизні, що бореться з ворогами, гордість соціальними та культурними досягненнями своєї країни, співчуття до страждання народу і негативне ставлення до соціальних вад суспільства, повагу до історичного минулого вітчизни, і успадкованих від нього традицій, прив'язаність до місця проживання (до міста, села, області, країни в цілому).

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови : бл. 170000 сл. та словосполучень / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.
2. Гачев Г. Д. Национальные образы мира / Г. Гачев. – М.: Советский писатель, 1988. – 448 с.
3. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 5: Р–Т / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін.. – 2006. – 704 с.
4. Каган М. С. Человеческая деятельность / М. Каган. – М., 1974. – 328 с.
5. Личковах В. Українські святості. Сакральні сигнатури мистецтва / В. Личковах. – <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28596/13-Lichkovakh.pdf?sequence=1>.
6. Маковський М. М. Язык – Миф – Культура. Символы жизни и жизнь символ / М. Маковский. – М.: Инт-т русского языка РАН, 1996. – 329 с.
7. Мовчан П. Мова – явище космічне : есе, літературно-критичні статті / Павло Мовчан. – К. : Всеукр. т-во «Просвіта», 1994. – 168 с.
8. Петухов В. В. Образ мира и психологическое изучение мышления / В. Петухов // Вестник МГУ. – Сер. 14. Психология. – 1984. – № 4. – С. 13–20.
9. Смирнов С. Психология образа: проблема активности психического отражения / С. Смирнов. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 231 с.
10. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності / В. Сухомлинський. – – Київ : Радянська школа, 1966 . – 231 с.
11. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 283 – 582.
12. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 4. – С. 393 – 629.
13. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 419 – 654.
14. Сухомлинський В. Слово про слово / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 160 – 167.
15. Фрейденберг О. Поэтика сюжета и жанра / О. Фрейденберг / Подготовка текста и общая редакция Н. В. Брагинской. – М.: «Лабиринт», 1997. – 445 с.